

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Geçen Bazı Sözcüklerin Karakoyunlu Yörüklerinde Kullanımı

DOÇ. DR. RAMAZAN DURMAZ

Karakoyunlu Yörüklerinin büyük bölümü yerleşik hayata geçmiş, bir bölümü yarı göçebe durumda, çok az bir kısmı da hâlâ konargöçer olarak yaşamaktadır. Serik, Antalya ve Manavgat; kışlaklarıdır. Yaylakları; Beyşehir ile Eğridir gölleri arasında bulunan Anamas Dağları'dır. Karakoyunlu Yörükleri Anamas Yaylasına XIX. yüzyılın birinci yarısında Alâiye sancağından gelmişlerdir. Daha önce burada oturan Karahacılı oymağını kovdukları anlatılır. Karakoyunlu Yörüklerinin menşei tam olarak aydınlatılamamıştır. Sümer, Anamas Dağları'nda yaylayan Karakoyunlu Oymağının veya Anadolu'daki bu isimdeki oymakların Doğu Anadolu, Irak ve Horasan'da XIII-XIV. yüzyılda kurulan Karakoyunlu Devleti ile bir bağının bulunup bulunmadığının açık olmadığını belirtmekle birlikte (Sümer 1984: 19), Karakoyunlu Yörüklerinin tarihî seyirleri incelendiğinde bu bağın olma olasılığı yüksektir. Karakoyunlu Yörükleri, kendilerinin daha önceleri Gâvur Dağları'nda (Adana) ve Tarsus'ta oturduğunu, buradan bir bölümünün Alâiye sancağına geldiğini, daha sonrada Serik-Manavgat bölgesini *seyil* (kışlak yeri) olarak yurt edindiklerini anlatırlar. Karakoyunluların bir kısmı II. Selim zamanında Halep sancağından ayrılarak Bozulus Türkmenlerine katılmışlardır (Gündüz 1997: 83). Karakoyunlu oymağının XV-XVI. yüzyılda Alâiye sancağına bağlı bir oymak olarak görülmemesi buraya daha sonra geldiklerini göstermektedir. Karakoyunlular, Osmanlılar tarafından Konya'da iskân edilmeye çalışılmış (Halaçoğlu 1997: 8) ve bu durum Karakoyunlu halkı arasında bilinmektedir. Öğrenciliğim yıllarında hocalarımın birinin benim konuşma şeklim üzerine kökenimin nereden geldiğini sorduğunu

anımsıyorum. Nedenini sorduğumda, Diyarbakır'da çalıştığı sırada benim konuşmamın bir kadın hastasının söyleyiş tarzına çok yakın bulduğunu söylemişti. Kadın; 'Biz Karakoyunlu Türklerindiniz, eski zamanlarda bizim obalarımızdan çoğu battıya göç etmiş' dediğini bana aktarmıştı. Öte yandan, Akkoyunlular ile Karakoyunlular hemen hemen birbirini takip eden iki boy olmuşlardır. Karakoyunlu Yörükleri, İran-İrak bölgelerinde birkaç yüzyıl yaşamışlardır (Aka 2001). Araplarla karşılaşmaları sonucu birtakım kültür alışverişi içine girmeleri doğaldır. Örneğin "yurt" denilen keçeden yapılmış çadırlarını bırakıp, taşınması ve kurulması daha kolay olan kara çadırı bu dönemlerde Araplardan aldıklarını düşünüyorum.

Akkoyunlular, Bozok boyundan Bayındır oymağına bağlanmasına karşılık, Karakoyunluların hangi oymağa bağlı olduğu açık değildir. Karakoyunlular kendilerinin Salur boyundan geldiğine inanmaktadır. Sümer, Karakoyunlu oymağını; tarihçi Minorsky'nin görüşüne uygun olarak 24 Oğuz boyundan Yıva (yuva) Boyuna bağlamakla birlikte hâlâ kafasında soru işaretleri vardır (Sümer 1984: 17). Karakoyunlu Devleti'nde hanedan adının Farsça olarak Barâni şeklinde kayıtlara düşmesi kafalarda karışıklığa sebep olmuştur (Sümer 1984: 16 ve Togan 1981: 189). Ayrıca, *Barâni* kelimesinin hanedanların Karakoyunluların içinde bulunan Baharlı sülalesine ait olduğunu göstermek için de bu şekilde yazıldığı söylenmiştir (Sümer 1984: 17 ve Turan 2003: 83). Turan, Baharlı oymağının bir ulusun ve devletin başında (Karakoyunlu Devleti) bulunması nedeniyle bu ismi alması fikrine şiddetle karşı çıkar ve nedenini *Bâran*, *Bârani* ve *Bâranlı* adının Oğuz-ili, Mâveraünnehir, Horasandan Karakoyunlulara nasıl intikal ettiğini takip edilebilmesine bağlar (Turan 2003: 83). Gerçekten de X. yüzyılın başlarında Oğuz-eli'inde Bâraniler sülalesinden Ali Han, Oğuz Devleti'ne *yabgu* olmuştur (Agachanov 2003:204). *Baran-maran* Türk dilinin çeşitli lehçelerinde dağ keçisi, koyun, keçi anlamındadır. Van Gölü çevresinde yaşayan Türkmenlerin lehçesinde *baran*, koyun veya koç, *beren* ise Tatar ve Başkir lehçelerinde kuzu demektir (Agachanov 2003: 204, Sümer 1984: 17). Türkmenistan'da bir köyde anlatılan halk efsanesi Karakoyunluların menşesine ışık tutmaktadır; bir adamın iki oğlu olduğu; ilkinde ak ikincisine Karakoyun verdiği söyleniyor. Rivayete göre Karakoyunlular boy adlarını bu oğulların ikincisinden almaktadır (Agachanov 2003: 205-206). *Bârani* kelimesinin menşei, boy veya kabilenin hamisi ve totemi sayılan koyuna duyulan saygıyı yansıtmaktadır. Türkmen (Türkmenistan) halk efsanelerinde koyun kutsaldır ve koyun sürüsü içinde bulunan insana kötü ruh ve cinler dokunmaz (Agachanov 2003: 206). Bu durum

Karakoyunlu Yörüklerinde hâlâ böyledir. Koyun melek gibidir ve koyun içinde bulunan bir kişiye şeytan gözükmez ve dokunmaz. Sonuç olarak, Bâraniler, muhtemelen daha geç dönemde Karakoyunlular olarak adlandırılan Oğuz boylarından biridir (Agachanov 2003:207). Karakoyunlular Moğol baskısı nedeniyle Töre Beğ adlı reisleri yönetiminde Oğuzeli'nden Horasana gelmişler, oradan da Doğu Anadolu'ya geçmişlerdir (Togan 2001: 363).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen olayların her ne kadar Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da yaşandığı izlenimi olsa bile, bunun daha çok destanların XV. yüzyılda yazıya geçirilmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir (Ergin 2004:52, Gökyay 2003:11). Gerçekte olayların VI-XI. yüzyılda Oğuzeli denilen yerde geçtiği tahmin edilmektedir (Togan 1982: 124, 136, 142). Oğuzeli; Eski ve Yeni Guzeli (Oğuzeli) olarak ikiye ayrılmıştı. Eski Guzeli; Sırderya, Çu nehri ve Tiyan-Şan dağlarını batı uzantıları ile çevrili bölge olarak nakledilmektedir (Agachanov 2003: 201 ve 202). Karakoyunluların, VIII-IX. asırda Sırderya'nın kuzeyinde, Maveraünnehir ve Kazı-kurt civarında yaşadığı anlatılmaktadır (Togan 1981:363).

*

Türkler daha çok göçebe geleneğine sahip olduklarından söz dağarcıklarında hayvancılıkla ilgili kelimelerin fazla bulunması gayet doğaldır. Doğum olayının hayvanların cinslerine göre kendine özgü kelimelerle ifadesi yanında, yaşlarına veya olgunluklarına göre isim almaları Türk dili açısından bir zenginliktir. İlkinde örnek verirse; deve bodlar (*bodlamak*), koyun kuzular (*guzulamak*), köpek *gunnar* veya *enikler*, sığır *buzagılar* ve kısırak *kulunlar*. Karakoyunlu Yörüklerinde devenin yavru doğurması anlamına gelen *bodlamak* kelimesi, Göktürkçede *budulamak* şeklinde verilmektedir. Doğu Türkistan bölgesinde Uygurların hâkim olduğu döneme ait olduğu düşünülen Göktürkçe ile yazılmış *Irk Bitiğ* (Fal Kitabı) adlı el yazması kitapta '*adgırık yarağ aytbesin erü barnı, örün ingeni butulamış (Aygırlığa yarar develerine doğru varmış, beyaz dişi devesi erkek yavru doğurmuş)*' cümlesinde geçen *budulamak* eyleminin devenin erkek yavru doğurması manasında transkripsiyonu yapılmıştır (Orkun 1938: 266). Ancak Karakoyunlu Yörüklerinde devenin doğurması *bodlamak* kelimesi ile karşılanır. Sonuçta kelimenin kullanımı ya Karakoyunlu Yörüklerinde zamanla değişmiş veya *butulumak* eyleminin devenin erkek yavru doğurması şeklinde verilmesi yanlıştır. Çünkü Türkçede doğurmak eylemi hiçbir zaman yavrunun cinsine göre ifade edilmez, kaldı ki yukarıda verilen Göktürkçe cümlelerde erkek kelimesine işaret eden bir keli-

menin kullanılmadığı görülmektedir. *Buzağulamak* kelimesi TDK *Türkçe Sözlük*'te yer alırken, *bodlamak* ve *kunnamak* eylemleri yer almıyor.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen hayvancılıkla ilgili kelimeler; *köşek* (Gökyay 2003: 54), *kulun* (Gökyay 2003: 54), *tay* (Gökyay 2003: 139), *toklu* (Gökyay 2003: 50), *torum* (Gökyay 2003: 111), *maya* (Gökyay 2003: 71), *biserek* (Gökyay 2003: 133), *buğra* (Gökyay 2003:71), *enik* (Gökyay 2003:139) günümüzde Karakoyunlu Yörüklerinde küçük ses değişimleri ile hâlâ kullanılmaktadır. Bu kelimeler hayvanların yaşı ve olgunlukları ile ilgili kelimelerdir. Gerek Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı*'nda (Ergin 1997:292) ve gerek TDK *Türkçe Sözlük*'te, *torum*; 'deve yavrusu' olarak verilmiştir. Gökyay, *köşek* kelimesini yine 'deve yavrusu' olarak vermekte (Gökyay 2003: 54); bu TDK *Türkçe Sözlük*'te de aynı şekilde ifade edilmektedir. Bu kelimelerin Karakoyunlu Yörüklerinde kullanımı şöyledir: *Köşek* iki yaşına kadar olan deve yavrusu, *dorum* (torum) ise iki yaşından olgunluğa kadar olan deve yavrusunun aldığı isimdir. *kirinci* kelimesi ise *yoş deveden* (Arabî deve ?) doğmuş ve yeni olgunlaşmış, yani yeni yetme erkek develer için kullanılır (doğumunun 3 ve 4. senesi). *Kirinci* kelimesinin açıklamasına bahsettiğim kaynaklarda rastlamadım. *Buğra*¹ kelimesi Karakoyunlu Yörüklerinde *buhur* olarak kullanılmaktadır ve anlamı; damızlık olarak kullanılan, iğdiş edilmemiş, çift hörgüçlü tülü erkek devedir. Kanımca Asya'dan getirilen saf ırktır. Damızlık için kullanılan ve iğdiş edilmemiş yoş devenin erkeğine *lök* denir. Yoş dişi devenin aynı tür yoş erkek deve ile (lök) çiftleşmesi sonucu olur. *Maya*; olgunlaşmış, çift hörgüçlü, tülü, dişi develer için kullanılır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde geçen *biserek*, Karakoyunlu Yörüklerinde *beserek* olarak söylenir. *Beserek*; buğra (buhur) ile yoş devenin çiftleştirilmesinden elde edilir. Bu melezleşme sonucu elde edilen erkek yavru deve damızlık amacı ile iğdiş edilmez ise buna *beserek* denir. Beserekte genelde buhurların özellikleri daha baskındır. Gökyay, *biserek* kelimesini; 'besili azgın deve, koşu devesi, güçlü, azgın deve' (Gökyay 2003: 133) olarak vermiş, Ergin ise, 'Bir cins deve, genç ve kuvvetli deve, iki hörgüçlü erkek deve ile arabî deveden olan erkek deve' (Ergin 1997:53) olarak açıklayarak daha doğru bir tanımlama yapmıştır. Maya, torum, beserek ve buğra kelimeleri TDK *Türkçe Sözlük*'te yer almış olmasına rağmen, bu

1 Cengiz Aytmatov *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserinde; roman kahramanı Yedigey'in Karanar isimli buğrasından söz eder. Bu buğra, bir bakteryanın (çift hörgüçlü develerin atası) tüm genetik özelliklerini taşımaktadır. Karanar; saf bir ırktır ve çift hörgüçlü tülü buğradır. Cengiz Aytmatov (2001), *Gün Olur Asra Bedel* (Çeviren; Refik Dilek), İstanbul: Ötügen Neşriyat.

kelimelerin tanımları eksik verilmiştir. Örneğin bu sözlükte maya kelimesi II. anlamda; 1- *damızlık dişi hayvan*, 2- *dişi deve* olarak verilmiş. Ben, Anadolu'da deve dışında damızlık için kullanılan dişi hayvana maya dendiğini duymadım. *Maya* kelimesi deveye özgü bir kelimedir. Hatta bu kelimenin benzetme yoluyla yapılan mecazi anlamı vardır. Güzel, alımlı ve boylu poslu bir kıza *maya gibi kız* veya *sanki bir maya* denir. Aynı şekilde Karakoyunlu Yörüklerinde, bir yaşına kadar olan at yavrusuna *kulun*, bir ile iki yaş arasında olan at yavrusuna *tay* denir. Zaten iki yaşından sonra taylar binilmek üzere eğitilir. Muharrem Ergin, *kulun* kelimesini *at yavrusu-tay* şeklinde nitelendirirken (Ergin 1997: 194), TDK *Türkçe Sözlük*'te *kulun* kelimesinin ayrıntılı tanımı yapılmış olmasına rağmen (altı aya kadar at veya eşek yavrusu), *tay* kelimesi üç yaşına kadar at yavrusu olarak verilmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Beyrek'in atasına soylamasında;

“Şabbaz atın karımıştı (kısırlaştı), kulun verdi sonunda

Kızıl develerin karımıştı, köşek verdi sonunda.” (Gökyay 2003:94)

mısralarında belirtildiği gibi *kulun* ve *köşek* doğumdan hemen sonra bu hayvanların yavrularına verilen isimdir. Karakoyunlularda, *enik* sözcüğü; köpeğin, kedinin ve kurdun yavrusunun doğumdan hemen sonra aldığı isimdir. *Eniğe* altı aydan sonra *guluk* adı verilir. Yaşa ve olgunlaşmaya göre hayvanların isim alması, koyunlar için de geçerlidir. Altı aya kadar olan koyun yavrusuna kuzu, altı ayı geçmiş ve kırılmış kuzulara *toklu* denir. *Şişek* ise bir yaşını geçmiş, yeni olgunlaşmış (yeni yetme) dişi koyundur.

491

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen *buzulamak* kelimesi (Gökyay 2003: 54) Karakoyunlu Yörüklerinde *bozulamak* şeklinde kullanılmaktadır. Bu yörük oymağında, hayvanların çıkardığı sesler her hayvan cinsinin kendine özgü çıkardığı seslerle ifade edilir. Deve *bozular* (*bozulamak*), at *kışner* (*kışnemek*), sığır *bögürür* (*bögürmek*), köpek *havlar* (*ulumak veya havlamak*) ve kurt *ulur*. *Bozulamak* ve *bögürmek* eylemleri mecazi anlamda insanların üzüntü, keder nedeniyle ağlamalarını ifade etmek amacıyla da kullanılır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde Uruz'un soylaması;

‘Kadın ana karşıma geçip ne bögürürsün

Ne buzularsın (bozularsın), ne ağlarsın.’ da olduğu gibi (Gökyay 2003:54).

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyunda ‘*kabıştan alca kanımı yeryüzüne döktü.*’ (Gökyay 2003:60) cümlesinde geçen *kabış* kelimesi Karakoyunlu Yörüklerinde *gabış* olarak kullanılmaktadır. *Gabış*; boynuzu olmayan koyun,

koç veya keçiye denir. Baş ile ilgili bir kelimedir. Mecazi anlamda hiçbir ağaç bulunmayan, çıplak tepeye veya saçlı olmayan başa *gabış* denir. Anamas yaylasında '*gabış kır*' denen bir yer ismi vardır ki bu tepe tamamen çıplaktır. Gök-yay bu kelimeyi '*kabış diye ses çıkararak, şorlayarak*' diye vermiş (Gökyay 2003:60). Bana göre, (*dazlak, kel, çıplak*) *baştan alca kanımı yeryüzüne döktü* şeklinde olma olasılığı daha yüksektir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde eylem olarak geçen sözcüklerden; *kırdırmak* (*kırılmak*), *şorlamak*, *belinlemek*, *tepsirmek*; *üzmek* (*üzülmek*), *okumak*, *kavramak*, *sünmek*, *böğelek* (*tutmak*), *göynümek*, *kavlamak*, *yülüme*, *depretmek*, *çobmak* sözcükleri Karakoyunlu yörüklerinde, hikâyelerdeki anlamında veya bu anlama yakın olarak hâlâ kullanılmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde *kırdırmak* kelimesi, daha çok kesim işini ifade etmektedir. Oysa bu Karakoyunlu Yörüklerinde daha çok edilgen cümlelerde kullanılmaktadır. Hastalıktan, açlıktan veya soğuktan dolayı hayvanların ölmesini gösterir. *Koyunlarımız soğuktan kırıldı (öldü)* gibi. Ayrıca uzun bir süreci kapsayan zor bir durumun ifadesinde kullanılır. 'Eğer oralara gidersek, açlığımızdan *kırılırız* (yoksul, berbat bir durumda oluruz)'. Keza *kırılmak* eylemi kısa bir süreç için, iyi olmayan bir durumun şiddetini göstermek amacıyla kullanılır. *Açlığımızdan kırıldık!* cümlesinde, açlığın şiddeti vurgulanmaktadır. TDK *Türkçe Sözlük*'te gerek *kırılmak*, gerek *kırdırmak* eylemi, ölüm veya iyi olmayan bir durumun şiddetini göstermesi anlamında kullanılmamış.

Hikâyelerde geçen '*Ok dokundu, alca kanı şorladı.*' (Gökyay 2003:33) cümlesinde, suyun akışını taklit eden *şorlamak* kelimesi de aynı anlamıyla Karakoyunlu Yörüklerinde kullanılmaktadır. Eğer su yavaş yavaş akarsa *şırıldar*. Ancak bir basınç altında birden akarsa sesi daha yüksektir bu durumda *şorlar*. Birden "şor" diye akar. Arteriyal tansiyon nedeni ile kanın hızlı ve birden akması *şorlamak* kelimesi ile ifade edilmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki *belinlemek* eylemi, Karakoyunlu Yörüklerinde *berinlemek* olarak kullanılmaktadır. Hikâyede '*Meğer hânım, o gece soylu Oğuzun devleti, Bayındır Hân'ın güveyisi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygılı düş gördü, belinledi...*' (Gökyay 2003: 46) şeklinde verilen *belinlemek* fiili, Karakoyunlu Yörüklerinde *uykusunda sayıklamak*, *uykusunda konuşmak*, *uyku sırasında bilinçsiz hareketler yapmak*, *kabus görmek*, *kaygılı düş görmek* anlamında kullanılmaktadır. *Çocuğun ateşi o kadar yüksekti ki uykusunda berinledi* cümle-

sinde olduğu gibi. TDK *Türkçe Sözlük*'te *belinlemek* veya *berinlemek* gibi bir kelime yer almıyor.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Hikâyesinde '*Böyle deyince, Karacuk Çoban'ın öfkesi tuttu. Dudakları tepserdi...*' (Gökyay 2003:57) cümlesinde geçen *tepsirmek* eylemi, Karakoyunlu Yörüklerinde *kurumaya yüz tutmuş, kurumaya başlamış, tam kuru veya ıslak olmayan durumun ifadesinde kullanılan ve tam kuruluğa kadar geçen belli bir süreci gösteren* fiildir. Yağmur geçti. *Gidelim!, yer tepserdi (ıslaklığını kaybetmeğe başladı)* cümlesinde olduğu gibi. Bu kelimeyi Gökyay, '*öfkesinden, kızgınlığından dudakları kuruyup kabardı*' (Gökyay 2003:57) ve Ergin, '*dudakları kabarmak, büzülme, uçuklamak*' (Ergin 1997:288) şeklinde açıklamışlardır. Bu kelimenin TDK *Türkçe Sözlük*'teki tanımını doğru yapmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde '*Sügsününden tutdı, bilini üzdi, andan götürüp yere urdı, hurd oldu.*' (Ergin 2004: 191) cümlesinde geçen *üzme* eylemi; '*koparmak, yüzmek, çeke çeke koparmak şeklinde verilmiş*' (Ergin 1997: 307). Karakoyunlularda daha çok *bir cismin iki ucundan çekildiği zaman cismin direncinin en az olduğu yerden yavaş yavaş ayrılması ve sonunda da ikiye bölünmesini* ifade etmek için kullanılır. Ayrıca *sügsün* kelimesi Karakoyunlularda *süksün* şeklinde seslendirilir ve hikâyelerde olduğu gibi *boyunun arkası, ense* anlamında kullanılır. Zor bir uğraş karşısında her şeyin denenip sonuç alınmadığı durumda *üzüldüğü yerden kopsun* ifadesi ile deyim halinde söylenir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde; '*Bay Büre bey bezirgânlarını yanına okudu, buyruk verdi*' (Gökyay 2003:63) cümlesinde geçen *oku* kelimesi, Karakoyunlu Yörüklerinde de *davet* veya *çağrı* anlamında kullanılmaktadır. Bu işlem, bir yağlık (mendil) içine konan ufak bir hediye ile gerçekleştirilir. *Oku vermek* eylemi, hemen hemen Anadolu'nun büyük bölümünde kullanıldığı şekli ile Karakoyunlu Yörüklerinde de "davet etmek" anlamında kullanılmaktadır. *Ok* veya *oku vermek* sözcüklerinin TDK *Türkçe Sözlük*'te yer almamasına bir hayli şaşırımdım.

Kavraşmak eylemi (Gökyay 2003: 68) Karakoyunlu Yörüklerinde *iki kişinin güreş veya kavgada birbiri ile tutuşmasını ve bir birine dokunmak için barekete başlamasını* ifade eder. *Kavramak* fiilinin dönüşümlü şeklidir.

Sünmek (Gökyay 2003:165) fiili de hikâyelerde olduğu gibi Karakoyunlularda da *uzamak* (Gökyay 2003:165) anlamında kullanılmaktadır. *Bir cismin asılarak veya gererek uzamasını ifade eder.* Karakoyunlu Yörüklerinde bu ke-

limenin *uzatmak veya vermek* gibi ikinci bir anlamı da vardır. *Bana şu ekmeği sün!* (Bana şu ekmeği uzat, ver) de olduğu gibi. Hatta peynir sündürmesi denilen, taze peynirin tereyağı içinde kızartılması ile elde edilen yiyecekleri vardır. Isı ile peynirin uzaması durumundan yararlanılarak bu isim verilmiş ve peynir sündürmesi denilmiştir. Bu kelimenin TDK *Türkçe Sözlük*'te tanımı güzel yapılmış ancak yukarıdaki ikinci anlamı verilmemiştir.

Bögelek kelimesi, '*sığırları rahatsız eden sinek*' şeklinde verilmiştir (Gökyay 2003: 73). Bu kelime, TDK *Türkçe Sözlük*'te yer almıyor. *Bögelek*, Karakoyunlu Yörüklerinde de sığır sineği demektir. Eğer bögelek ısırırsa, sığırlar sağa-sola koşar, bilinçsizce hareketler yapar. İşte bu davranış şekli, Karakoyunlu Yörüklerinde *bögelek tutmak* eylemi ile ifade edilir. Bu söz mecazi anlamda; *birinin uygunsuz, amaçsız, bilinciz şekilde davranmasını, huzursuzluk ve gerginlik tablosu içinde bulunmasını* ifade eder.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen *göynümek* eylemi (Gökyay 2003: 83) Karakoyunlu Yörüklerinde de hemen hemen aynı anlamı ile kullanılmaktadır. Karakoyunlularda kullanılan şekli ile *gögnümek* fiili, aslında *yanmakta olan bir nesnenin tam olarak yanmadan önceki durumunu ifade eder. Nesnenin; sıyınını kaybetmesi, hafif kızarmaya başlaması, gevrekleşmesidir* (kuruması ve gerilmesi). *Göynümek* eyleminin mecazi anlamında kullanılmasının temelinde yatan durum buradan kaynaklanmaktadır. Bu sözcük, TDK *Türkçe Sözlük*'te mecazi anlamda doğru verilmesine rağmen, yukarıda verilen anlamda kullanılmamıştır. Yunus Emre '*Yanar içim, göynür özüm*' derken, *yanmak* ve *göynümek* arasındaki bu ufak farkı vurgular gibidir.

Hikâyelerde geçen *kavlamak* (Gökyay 2003: 31) eylemi, Karakoyunlu Yörüklerinde *govlamak* olarak kullanılmaktadır. Bu kelimeyi Muharrem Ergin de *kovlamak* olarak verir (Ergin 1997:191). *Gov (kov)* sözcüğü, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olduğu kadar Karakoyunlu Yörüklerinde de *Birincil kişilerin, ikincil bir kişi hakkında üçüncül bir kişiye kötülleme yapması, yapmadığı veya söylemediği bir şeyi sanki yapmış veya söylemiş gibi aktarması* anlamında kullanılır. Bu tanım; '*O kırk yiğit (birinci kişi veya kişiler) kışkandıılar, birbirine şöyle dediler; -Gelin oğlanı (ikinci kişi) babasına (üçüncü kişi) kavlayalım, ola ki öldüre.*' (Gökyay 2003: 31) cümlesinde doğrulanır. Gökyay, bu kelimeyi '*çekıştirmek, kötülemek*' şeklinde (Gökyay 2003: 31), Ergin ise '*gaybet, arkadan çekıştirme, dedikodu*' olarak vermiştir (Ergin 1997:191). *Kovlamak* sözcüğü, TDK *Türkçe Sözlük*'te "*birinin yaptığı işi, söylediği sözü yermek, kötülemek, birisini yerip çekıştirmek, fitlemek, gammazlamak* olarak verilmesine rağmen, açık bir şe-

kilde ifade edilmemiştir. Bu tanımdan, belki *fitlemek ve ganımazlamak* dışında, sadece birini yermek (eleştirmek) anlamı çıkar ki bunun *kov* veya *kovlamak* ile bir ilgisi yoktur.

Kazan Beyin Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Hikâyesinde geçen '*depretmeden başını kesti*' (Gökyay 2003:120) cümlesindeki *depretmeden* sözcüğü, Karakoyunlu Yörüklerinde, hayvanların kesimi sırasında hayvanın bilinçsiz hareketler yapması, bacaklarını ileri geri sallaması, vücudunun seğirmesi bir anlamda *can çekilmesi* durumunu ifade eder. Hayvanı *depretmeden* kesmek aslında bir hüner gerektirir. Hayvan deprenirse bu hoş bir durum değildir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de deprenmek eyleminin aynı anlamda kullanıldığı görülüyor. *Deprenmek* filinin TDK *Türkçe Sözlük*'teki kullanımını doğru, ancak eksiktir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen *yülmek* (Gökyay 2003: 190) eylemi, Karakoyunlu Yörüklerinde *kesici bir cisimle daba keskin hale getirmek diğer bir cisimle törpülemek, sürtme yapmak* anlamında kullanılmaktadır. İkinci bir anlamı da *kesmek, kökünden kazımak ve batta yiyip bitirmektir. Koyunlar açlıktan otları yülüyüverdi.* (yiyip bitirdi, ağzı ile kazır gibi yedi) de olduğu gibi. *Yülmek* eylemi TDK *Türkçe Sözlük*'te yer almamakla birlikte bu sözlükteki *bilemek* eyleminin karşılığıdır. Ancak, *bilemek* eyleminin kesmek, kazımak veya mecazi olarak yiyip bitirmek anlamları yoktur.

Çobmak, kelimesi Karakoyunlu Yörüklerinde de *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde olduğu gibi aynı anlamda kullanılmaktadır. Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Hikâyesinde geçen '*Kâfirler Uruzun üzerine çob-idi.*' (Ergin 2004:161-D133-) cümlesinde geçen *Çobmak* kelimesi, '*üşüşmek çullanmak*' şeklinde açıklanmıştı (Ergin 1997: 76). Hüseyin Namık Orkun, *Türk Sözlüğünün Aslı* adlı çalışmasında Göktürkçede h sesi bulunmadığını bunun yerine -k- sesinin kullanıldığını vurguladıktan sonra Türkçede k ve h seslerinin birbirinin yerine kullanıldığını ve bazı ağızlarda *yok* yerine *yob* denildiğini belirtmektedir (Orkun 2004:15). Bugün Türkiye Türkçesinde birçok kelimedede geçen -k- sesi Anadolu ağızlarında -h- sesi ile ifade edilmektedir. Bu ses Karakoyunlu Yörüklerinde -ğh-; hırıltılı, derin geniz ve uzun -ğ- sesini takiben kısa -h - sesi takip eder. Sonuçta kelime çoğh(mak) şeklinde ifade edilir. Bu eylem, Karakoyunlu Yörüklerinde *birden olan bir hareketi açıklamak için kullanılır. Aniden üzerine çullanmak, toplanmak anlamındadır.* Bugün Türkiye Türkçesinde bu sesi (-ğh-) karşılayan bir harf yoktur.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, 'Hânım, at kulağı sak olur' (Gökyay 2003: 189) cümlesinde geçen *sak* kelimesi de gerek Ergin (Ergin 1997: 256) ve gerek Gökyay tarafından *çabuk duyan, uyanık ve tetikte* şeklinde verilmiştir. Karakoyunlularda da aynı anlamda kullanılmakla birlikte ikinci bir anlamı da uykusu hafif, ufak bir seste hemen uyanan kişiler için kullanılır. *Ali'nin uykusu saktır* denildiği zaman Ali'nin en ufak bir fısıltıda dahi uyanabileceği, uykusunun hafif olduğunu vurgulamak için söylenir. *Sak* kelimesinin TDK *Türkçe Sözlük*'te tanımı güzel yapılmış.

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Hikâyesinde geçen '*Dede Korkut, var oğul kendini suya ur dedi. Delü Karçar seçirderek vardı suya düştü. Püredür suya akdı gitti. Geldi geyessi'nin geydi, wine gitti...*' (Ergin 2004: 129 (D89)). Burada geçen *geyesi* ismi, TDK *Türkçe Sözlük*'te *giysi* olarak geçer. Karakoyunlu Yörüklerinde *geysi* (*veya geğsi*) olarak kullanılır ve anlamı giyecek, çamaşır demektir. Karakoyunlu ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde *gey-mek* aynı şekilde telaffuz edilir ve anlamı '*giymek*' tir. *Geysi*; *gey* (*gey-mek*) fiilinden *-si-* ekinin eklenmesi ile isim (*gey-si*) yapılmıştır. Karakoyunlularda, *geyesi* deki *-y-* sesinin düştüğü gözleniyor. Ancak *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki kullanımından biraz farklılıklar vardır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde *Deli Karçar* sudan çıkmış ve *geyesisini* giymiş ve evine gitmiştir. Bu eylem Karakoyunlu Yörüklerinde *sırtını* veya *üstünü* *geymek* eylemleri ile karşılanır. Kişi sudan çıkar, sırtını (üstünü, giyeceğini) giyer ve evine gider. Karakoyunlu Yörüklerinde *geysi*; giyecek (sırtı, üstü) demektir. Bununla ilgili olarak *geysi kurmak*, *geysi yıkamak* fiilleri kullanılır. *Geysi kurmak*, çamaşır yıkamak için hazırlıkların yapılması; *geysi taşının* kurulması (kazanın altına konan taşlar), kazanın altında ateş yakılması ve suyun kaynatılması, tokuçla (çamaşırın dövülmesi için gerekli ahşaptan yapılmış gereç) çamaşırın ovulması (dövülmesi) için bütün hazırlıkların yapılması ifade edilir. *Geysi yıkamak*, giyecekleri (çamaşırını) yıkamaktır. Karakoyunlu Yörüklerinde *yıkamak* eylemi; kullanılan durumlara göre farklılık göstermektedir. Örneğin; *geysi yıkamak* yerine *geysi yümek* (yıkamak) ifadesi kullanılmaz. *Yümek* fiili yıkamak demektir. *Yümek* kelimesi insanın elini yüzünü yümesinde (yıkamasında) kullanılır. *Yümek* fiilinin edilgen formu olan *yünmek* (dönüşümlü fiil) fiili, banyo yapmak, yıkanmak anlamındadır. Ancak fazla kullanılmaz. Bu eylem *çimmek* (dönüşümlü fiil), *çimdirmek* fiili ile karşılanır. *Yümek*, *yünmek*, *çimmek*, *çimdirmek*, Karakoyunlu Yörüklerinde *yıkamak* eyleminin şemsiyesi altında toplanmış alt birimlerdir. Görüldüğü gibi yukarıda bahsedilen fiiller her ne kadar anlam bakımından bir-

birlerine yakın olsalar bile hiçbir zaman birbirilerinin yerini tutmazlar. Göynümek ile yanmak eylemlerinde olduğu gibi.

Sonuç olarak, eğer bu kelimeler ta *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne, oradan *Divanü Lûgat'it- Türk'e* ve oradan da Eski Türk Yazıtlarına ve Göktürkçeye kadar uzanıyorsa ve hâlen günümüzde kullanılıyorsa, dilimizden elini eteğini çekmiş sözler olarak düşünemeyiz. Elbette bir dil değişim içinde olacaktır. Ancak bu değişim dilin belirli kuralları dâhilinde gerçekleşmelidir. Yörük halkı; elimi, yüzümü yüdü diyorum, çimdidi diyorum, geysi yıkadım diyorum. Bakın! Yıkamak veya yıkanmak eylemi kaç kelime ile ifade ediliyor. Peki, biz bu zenginliklerden niye kaçıyoruz? Yazarlarımızın bu ve buna benzer sözcükleri kullanmaması, bu sözcüklerin dilimizden çıktığı anlamına mı geliyor? Sözümlü Cenab Şehabeddin'in bir vecizesi ile noktalıyorum:

“Güzel kelebek isteyen, çirkin tırtılı ezmemeli, zira o bundan çıkar” (Şehabeddin 2005: 88).

Kaynakça

- Agacanov, Sergey Grigoreviç (2003), *Oğuzlar*, İstanbul: Selenge yayınları.
- Aka, İsmail (2001), *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Karakoyunlular Devri)*, Ankara: TTK yayınları.
- Ergin, Mubarrrem (1997), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Ankara: TDK yayınları.
- Ergin, Mubarrrem (2004), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK yayınları.
- Gökay, Orhan Şaik (2003), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Dergâh yayınları.
- Gündüz, Tayfun (1997), *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri (Bozulus Türkmenleri 1540-1640)*, Ankara: Bilge yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (1997), XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara: TTK yayınları.
- Orkun, Hüseyin Namık (1938), *Eski Türk Yazıtları II*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Orkun, Hüseyin Namık (2004), *Türk Sözümlü Aslı*, Ankara: TDK yayınları.
- Sümer, Faruk (1984), *Karakoyunlular*, I. cilt, Ankara: TTK yayınları.
- Şehabeddin, Cenab (2005), *Tiryaki Sözleri*, Ankara: Zafer yayınları.
- Togan, A. Zeki Velidi (1981), *Unumi Türk Taribine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, A. Zeki Velidi (1982), *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Turan, Osman (2003), *Selçuklular Taribi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkçe Sözlük* (1998), 9. baskı, Ankara: TDK yayınları.